

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

23. årgang – nr. 3. december 1993

婦人坐轎
人走後
面跟
只好
狗外
洋風俗更
希奇
打躬怎
消牽
手光緒
甲午
仲秋
道人
寫

1066 Tidsskrift for Historisk Forskning

Adresse

Institut for Historie
Njalsgade 102
2300 København S
Giro 4 18 85 51

Ansvarshavende redaktør:

Svend Honoré
Lundebjerggårdsvej 194, 2.tv.
2740 Skovlunde
Tlf: 42 84 64 14

Redaktion:

Mogens Bak-Hansen
Michael Bregnsbo
Kim Furdal
Jørgen Mikkelsen
Bjørn Wied
Steen Østergaard

Ekspedition:

Bjørn Wied
Parkvej 17
3450 Allerød
Tlf.: 42 27 55 85

Priser:

23. årgang:
Abonnement kr. 155,-
Løssalg pr. nr. kr. 45,-
Ældre årgang: pr. nr. kr. 20,-

Alle henvendelser vedr. adresseændring o.l. bedes rettet direkte til postvæsenet.

Eftertryk tilladt i uddrag, forudsat tydelig kildeangivelse.

Kandrup's Bogtrykkeri, København.
ISSN 0106-0627

23. årgang nr. 3.

Mads Kirkebæk

Sådan er kineserne !

En diskussion af to tidlige danske opfattelser af Kina og kinesere 3

Martin Poulsen

Kaos, kriminalitet og konjunktur

En anmeldelse 13

Anders Holm Rasmussen

Hvor ved vi det fra?

Om kilderne til det athenske demokrati 25

Kai Verner Nielsen

Gejstlighedens syn på samfund og øvrighed

En anmeldelse 26

Mikael Jalving

Tanker i en fængselscelle

En anmeldelse 29

Forsidefoto:

Denne kinesiske tegning fra slutningen af det 19. eller begyndelsen af det 20. århundrede viser med al tydelighed, at det ikke kun var europæerne, der var forbeholdne i deres syn på omverdenen. Kineserne var det så sandelig også. En fri gendigtning af teksten kunne lyde:

Damen sider herren går

*Bag dem deres jagthund står
Mærkelig mand tror han man kan
dukke nakken og føre an?*

Udover at hovere over den bløde europæiske mand, der lader sin frue få bærestolene, siger digtet også noget om kvindens stilling i Kina på dette tidspunkt. Sulian zang: Zhongguo minjian nianhua zhenpin ji (Beijing: Zhongguo Renmin Meishu Chubanshe ..., 1989).

1066 er et tidsskrift, der har til formål at formidle resultaterne af den historiske forskning i bredest mulig forstand. Dette gælder både Danmarks- og Verdenshistorie. Det søges gjort på en måde, der appellerer til både faghistorikere og andre historisk interesserede. 1066 ser det som sin særlige opgave at viderebringe resultaterne af studenterspeciales og Ph.D.-afhandlinger. Redaktionen består af en uafhængig kreds af historikere med tilknytning til Institut for Historie, Københavns Universitet. Tidsskriftet udkommer fire gang årligt.

Sådan er kineserne!

En diskussion af to tidlige danske opfattelser af Kina og kinesere

Af cand. phil. Mads Kirkebæk, Østasiatisk Institut, Københavns Universitet

Forfatteren er ansat som forskningsmedarbejder på et projekt om dansk-kinesiske relationer fra 1700-tallet til i dag. Det 2-årige projekt, som hovedsageligt vil belyse de diplomatiske relationer mellem Danmark og Kina, dansk-kinesisk handel og det kinesiske samfund i i Danmark, er finansieret af et legat fra The Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange på Taiwan.

Indledning

I kinesiske kilder kan man læse, at de første danskere kom til Kina for at handle i Yongzheng perioden 1723-1736¹⁾. En dansk kilde sætter tidspunktet for det første møde endnu tidligere, nemlig til slutningen af 1600-tallet²⁾. Siden da har Kina været en fast del af det danske verdensbillede, men det har ikke hindret, at vores syn på Riget i Midten har ændret sig gentagne gange i løbet af historien. Til tider har vi set op til det som et ideal, til tider brugt det som skræmmebillede. Denne artikel er et forsøg på at beskrive to af de tidligste danske Kina-billeder og forklare deres opståen og udvikling.

Kina set fra Århus

I 1641 udgav Hans Hanszen Skonning en

*Geographia Historica Orientalis*³⁾. Dette værk indeholder et helt kapitel om Kina, som formentlig er den første samlede fremstilling af landet på dansk. Skonning skrev sit værk på en tid, hvor den kendte verden blev stadig større. Siden Henrik Søfareren begyndte sine ekspeditioner ned langs Afrikas vestkyst i slutningen af 1400-tallet, havde først portugisere og spaniere, siden også hollændere og englændere sendt skibe længere og længere ud på verdenshavene. Et af hovedformålene med disse ekspeditioner var at finde søvejen til Indien og bryde Egyptens monopol på handelen med krydderier. Det lykkedes, og i de følgende århundreder tjente europæiske sømagter enorme summer på handelen med Østens produkter.

I Danmark fulgte man med interesse udviklingen, og i begyndelsen af 1600-tallet besluttede man at forsøge at kopiere den succes, som især Holland oplevede med sit oversøiske handelskompagni. I 1618 blev den første danske handelsekspedition sendt til Asien, og selvom den blev en økonomisk fiasko, lykkedes det dog danskerne at erhverve en lille koloni omkring byen Tranquebar på Indiens sydstkyst, cirka 150 kilometer nord for Sri Lanka.

Det er i denne sammenhæng, man skal se Skonnings værk. Det blev skrevet på en

- 1) Se f.eks. *Qing Shi Gao* (Skitse til Qing dynastiets historie) (Hong Kong: Xiang Gang Wenxue Yanjiushe, 1961), bd. 3., si. 1935-1936. Fotografisk genoptryk af udgave trykt i Mukden i 1937. Paragraffen om Danmo (Danmark) står i sektionen *Bang jiao zhi*, som omhandler relationerne til udlandet. Afsnittet om Danmark er oversat og kommenteret af Erik Baark i *Diplomatisk samkvem mellem Danmark og Kina under Ching dynastiet (1644-1911)*. Særligt belyst udfra kinesiske kilder, Magisterafhandling, Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet, oktober 1976.
- 2) Henning Engelhart, *De Danske Ostindiske Etablissemeters Historie*, det Kgl. Bibl. Kall. Saml. Nr. 63, Fol. (til 1670), Ny Kgl. saml. Nr. 771b, 4 (til 1686) og additamenta Nr. 339, 4 (til 1686, dublet).
- 3) Hans Hanszen Skonning, *Geographia Historica Orientalis*. Det er: *Atskillige Østerske Landis oc Øers met dess Folcks Beskrivelse...* (Århus: Eget forlag, 1641). Kapitlet om Kina findes på s. 467-489.

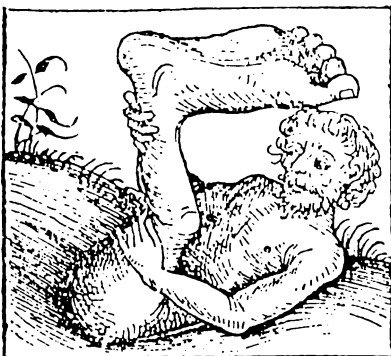
tid, hvor interessen for verden udenfor Europa var voksende, og hvor de oversøiske områder i stigende grad fik betydning for Europas økonomi. Importen til Europa af kinesiske luksusvarer som porcelæn, silkestoffer og lakarbejder steg også, og det har givetvis været med til at stimulere interessen for landet, som lå endnu fjernere end Indien og krydderierne omkring, på grænsen til den ukendte verden.

Skonning beskriver Kina som et umådeligt stort, mægtigt og folkerigt land, som mod nord og vest dels er afgrænset af »gruelige høye Bierge«, dels »af en lang forfærdelig Mur«, som beskytter indbyggerne mod »Tyrannj og Forfølgelse af de Tarter«. Mod øst støder landet op til »Tartarien« og mod syd blandt andet til kongeriet Siam.

Landet beskrives som frugtbart med overmåde skønne enge, vellugtende dejlige blomster, marker, som vrimler med »Fæ og Quæg«, og skove fulde af vildsvin, ræve, harer, kaniner og »andre flere saadanne skønne Diur«. Landet har også rigelige mængder af guld, sølv, jern, kobber og andre metaller såvel som af hør, mulbærtræer, silkeorme, ædelstene, perler, sukker og »andet mere slig dyrebare Geivexst«.

I Kina findes 250 særlig fornemme stæder. De er ligesom resten af landet »saare forfyldte« med folk, fordi mange nye kommer til hver dag, uden at andre får lov til at rejse. Husene i kinesiske byer er sirligt byggede, og i de fornemste stæder er murene gjort af skønne hugne stene så dejlige og hvide, at man forledes til at tro, at de er nyopførte, skønt nogle af dem har stået i over tusinde år. Gaderne ligger ikke blot som »sat efter Snorer oc Vinkelhage«, men er også så brede, at 10-15 ryttere kan ride side om side hen ad dem.

Kina er et land, hvor man ikke kan fordrage lediggængere og ørckelse Mennsker. Der er ligefrem ansat inspektører, som skal se til, at ingen går rundt og driver.

Asiater, som man forestillede sig dem cirka 150 år før Skonning skrev sin beretning. I middelalderen havde europæerne kun ringe kendskab til Asiens folk, men så meget mere plads var der til fantasien. Hartmann Schedel, Liber Chronicum 1493. (Kgl. Bibl. incunabel 3637.) Ill. her hentet fra Gunnar Olsen, Dansk Ostindien 1616-1732 bd. 5 af J. Brøndsted red., Vore gamle Tropekolonier 2. udg. (Kbh.: Fremad, 1967), s. 17.

Og finder de en synder på deres vej, så gøres han æresløs og udelukkes af deres samfund. Heller ikke blinde eller andre, som ere »med Svaghed beheftet« må betle eller gå uvirksomme omkring. De anvises arbejde ved bestemte kværne, hvor de maler korn eller ris og på den måde tjener til føden. Forældre til handicappede børn har pligt til at lade dem lære et håndværk og til at tage sig af deres underhold, hvis de ikke kan det. Hvis forældrene er døde eller af anden grund ude af stand til at tage vare på børnene, er der endog offentlige hospitaler, hvor de kan anbringes og til »deris Nødtørft vorde forsørgit«. Alt dette har bevirket, at der »aldelis ingen lediggængere eller bætlere findis iblant dennem«. Ser kineserne strengt på lediggang og betleri, er de mildere i deres syn på flerkoneri. En kinesisk mand må tage sig så mange koner, han vil. Horeri og andre forbrydelser straffes derimod hårdt.

Hvad kinesernes udseende angår, så har de fleste brede ansigter og tynde skæg, fordi de rykker de fleste hår ud og lader såre få stå tilbage. Deres næser er flade og øjnene små. Kinesernes hudfarve beskrives som omtrent den samme som europæernes. Dog undtages befolkningen fra området omkring Kanton, hvis hud er mere »brunactig« end de andres.

Kineserne karakteriseres som et »Folck med en synderlig Forstand, der rigelig med Naturens Gaffver ere Forsørgede«. De er flittige og dygtige og beskæftiger sig udover agerbrug og fiskeri også med allehånde håndværk og videnskaber. De er særdeles velbevandrede i geometri, aritmetik og astrologi, forsømmer heller ikke poesi og retorik og holder mange prædikener om religion. Det fremhæves, at den ædle trykkekunst er opfundet af dem og ikke af Gutenberg, som en del tyske ellers bryster sig af. Kineserne forstår sig også på at lave en særlig slags »blaa

og huide Leer Kar«, som er gandske subtile og fine. »Disse kar sælges til høje priser i Europa, men overgås alligevel af silken, som giver landet den største profit«. Derudover handler Kina også med krydderier, som hentes i Bengalen, på Malacca, Java og Molukkerne. Den senere så vigtige theandel nævnes slet ikke.

Kineserne har en sælsom maner med at lade neglene på venstre hånds fingre »voxe saare Lange« og overgår både danske og tyske i deres lyst til Dricken og Øslen. Det sidste synes dog ikke at bringe megen strid og uvenskab med sig. Tværtimod fremhæves kineserne for deres overordentligt høflige omgangsformer. De er så erbedige overfor hinanden, at »mand icke end veed saadanne erbedige Folck snart at finde udi den ganske Verden«. Kommer en fremmed gæst på besøg, bliver han straks spurgt, om han har spist, og er svaret nej, trakteres han på det kosteligste, for at han skal se, at værten ikke kun i ord, men også i handling er hans ven. Dette understreges af, at værten ved afskeden ikke blot siger farvel, men følger med helt ud på gaden, før han slipper gæsten.

Med hensyn til religion så tror kineserne ligesom os, at verden er skabt og regeret af en gud i himmelen, som regnes for den største og fornemste af guder. Men de tilbeder alligevel solen, månen og stjernerne, og hvad værre er, også Djævlen selv. Spørger man, hvorfor de ikke tilbeder den levende Gud, men den lede Djævel, svarer de, at Gud i sig selv er god, og derfor er der ingen grund til at tilbede ham. Djævlen, derimod, er ond, og derfor må man tilbede ham for at forhindre, at han skader menneskene. Skonning kan ikke tilslutte sig dette på sin vis logiske ræsonnement, men udbryder som en slags konklusion på sin beretning om Kina: »O huad gauffner det dem da deris Skarpsindighed, hye Vijsdom oc Klogskab? Ah, miser sapiens ille, qui sapit absq; Deo⁴«.

4) Oversættelsen lyder: Åh, stakkels hine vidende, som ved uden Gud. Tak til Bjarke Frellesvig, som hjalp med at vække mine slumrende latinkundskaber til live.

Kina i kinafarernes tid

I 1742, ethundrede og ét år efter udgivelsen af Skonnings *Geographia Historica Orientalis*, gik præsten Jens Boje ombord på kinafareren »Dronningen af Danmark«. På det tidspunkt var Kina ikke i samme grad som tidligere ukendt land, og kinesiske produkter var for længst blevet en integreret del af den europæiske økonomi. I Danmark havde Dansk Asiatisk Kompagni allerede eksisteret i ti år, og kompagniets skibe sejlede hvert år til Kanton for at handle. Hvordan denne udvikling påvirkede det danske syn på Kina kan man få en fornemmelse af ved at læse en beretning, som Jens Boje skrev efter sin hjemkomst til København i 1744⁵⁾.

Jens Boje ligger på linie med Skonning, når han beskriver Kina som et meget stort og vidtløftigt Land, men dets geografiske beliggenhed er skiftet noget. Mod nord støder Kina nu op til »det store Tartarie«, mod vest Persien og kongeriget »Ziam«, mod syd strækker det sig hen under Tropic Cancri, og mod øst og syd beskylles det af den store Indianske Nordse⁶⁾.

Boje nævner også muren, som gjør Skilsmisse imellem Tartarieret og China. Han er ikke uenig med Skonning i, at den blev bygget som beskyttelse mod tartarernes overfald, men tilføjer belært af historien, at man siden har »befunden, at denne Muur dog ikke haver været tilstrækkelig nok til at nyde fuldkommen Tryghed for Fjendtlig Indfald«. I 1644, tre år efter udgivelsen af Skonnings værk, var Kina nemlig blevet erobret af tartarernes østlige naboer, de tungusiske manchuer, som kom til at sidde på magten i Kina helt frem til revolutionen i 1911.

Boje gør i lighed med Skonning en del ud af at beskrive Kinas frodige flora, vari-

erede fauna og righoldige naturressourcer. Guld er der i mængde, og selvom det er indbyggerne forbudt at udnytte sølvforekomsterne, så har de det »ey heller fornøden, der voxer Sølv nok paa deres Thee-Træer, og opgraves ligeledes nok af deres Leergraver, saalænge Spanien haver Piasters og Tydskland haver Specier udi Europa«.

Skonning omtaler de kinesiske byer meget rosende. Boje er en anelse mere moderat. Kanton, som han selv kender, beskrives som en stor, velbevogtet stad med mure omkring. Ingen fremmed har adgang til selve byen, så Boje koncentrerer sin beskrivelse om forstaden, som dog også skal være »smukkere bygt end Hovedstaden formedelst den store Handel, som der drives«. I forstaden er huse og bygninger med undtagelse af nogle få pagoder kun »maadelige« med en etage til gaden, men alligevel intet mindre end smukke. Gaderne er almindeligvis smalle og belagt med sten udsprungne af bjergene.

Kinas styreform er ifølge Boje saa høy Souverain og Monarchisk, som nogensteds i den ganske Verden, og kejseren regerer med en sådan uindskrænket magt og strengthed, »at man billigen maa forundre sig derover«. Forbrydere straffes på det grusomste, og det gælder også udlændinge.

Om kineserne selv siger Boje, at de er så mange, at man næppe kan tro det. Det kan være en fordel for »urolige Potentater«, som have Lyst til bestandig Krig og Feyde, men bevirker også, at de fleste indbyggere er så fattige, at de næppe har noget, »hvormed de kand skiule deres Blusek«. Boje mener, at kineserne »er meget bedre, end man ellers i et tykt Hedenskab kunde forvente sig at finde«. Hvad deres udseende angår, så er de i almindelighed smukke og velproportionerede, endskønt deres næser er noget »fladagtige« og deres

5) Jens Boje, *Journal paa den anden reyse til China med skibet Dronningen af Danmark, indeholdende de mærkværdigste ting, som fra reysens begyndelse Anno 1742, og til dens ende 1744, ere arriverede, samt lidet om nogle landes væsen og beskaaffenhed* (København: Glasing, 1745).

6) Tropic Cancri kaldes også krebsens vendekreds. Den Indianske Nordse kaldes Det Syd kinesiske Hav.

øjne meget små. Deres »Coeur« beskriveres som bleg eller bleggul. Boje finder deres Fruentimmer smukke og hvide, men skynder sig at påpege, at han »sandelig her med andre par Compagnie roser Tingene ubeseet«.

Boje fortæller med forundring om de kinesiske kvinders indsnørede fødder. Indsnøringen forårsager af og til en »Suurhed i Beenene«, som gør deres gang besværlig, men dette, forklarer Boje, skal netop være en stor Skønhed for Chinesiske Øyne. Fodbindingerne siges at være indført som en slags straf til kvinderne for deres opsæt-sighed og utroskab mod mændene, men, siger Boje, »jeg ved just ikke, om dette Middel kand gire tro Quinder«.

I henseende til Sindets Gaver er kineserne meget hurtige til at imitere alle Ting, som sees, men ey selv saa ingenieuse til at paafinde noget. »Kineserne er af natur hengivne til købmandskab og nærer en umættelig Begierlighed til Riigdom«. Dette sidste skyldes dels deres hang til kødelige lyster – enhver kineser må tage sig så mange koner, han vil – dels deres religion, som lærer dem, at jo rigere og herligere, tykkere og federe et menneske kan blive i dette liv, jo større er dets chancer for også at blive det i det næste. Ikke desto mindre er kineserne gode og føjelige at omgås, »naar man kun passer paa at have et Øye paa hver Finger, og udi ingen Ting pirrer dem alt formeget«.

Er kineserne grådige på andre områder, så stiller de til gengæld ikke store krav til mad og drikke. De klarer sig med ris, fisk og frugter og drikker te eller vand med peber til. De kender også til sprituosa, men drikker sjældent mere, »end de vel kand taale, så drankere er et sjældent syn hos dem«.

Boje er enig med Skonning i, at den grove hedenske religion hersker i Kina. Kineserne tilbeder i almindelighed et ondt og et godt væsen. Det onde ærer de, for at det ikke skal skade dem, det gode for at det skal bringe dem lykke. Solen, månen og

stjernerne tilbedes også ved store fester. Når der hænder en mand noget godt, så bestiller han præsterne til at fremsige »Zing Zang«, en taksigelse, til afguden Jass og ofrer tillige med »et og andet Snauseri, som hand kand paafinde«. Men går det ham skidt, så står han til gengæld heller ikke tilbage for at piske sin Jass for den manglende hjælp. Kineserne er dog ingenlunde slaver af deres religion. De tager den ret afslappet, hvilket blandt andet kan ses af, at en europæer kan »pikke deres Afguder paa Næsen med Enden af sin Kiep, uden at de derover synderligen skulle vredes, naar man ikke gir det med alt for stor Allarm eller Grovhed«.

Kristendommen har ikke vundet stor udbredelse i Kina, men ifølge Boje er det nu mest de katolske missionærers skyld. Efter fremgang i begyndelsen havde missionærerne lovet Paven hele landets omvendelse og store tributer til Skt. Peters stol, men, noterer protestanten Boje med slet skjult skadefryd, »hverken Peder eller Stolen fik noget«. Missionærerne kunne nemlig ikke nøjes med at beskæftige sig med religion, men blev grebet af herskesyge og lysten til at blande sig i alting. Dette, kombineret med et vellystigt og overdådigt levned, en syndig vandel og kiødelig Omgængelse, gjorde, at de blev lagt voldsomt for had i Kina og helt forspildte chancen for at kristne kineserne. Jens Boje fortæller, at der stadig verserer historier om de katolske missionærer, som ikke kan have navn af gode gerninger, men tværtimod klart viser, »hvad Frugter der fremkomme af en tvungen og paabyrdet Cælibatu«.

I modsætning til Skonning er Boje ikke særlig imponeret over det tekniske og videnskabelige niveau i Kina. »Een og anden Videnskab studeres og flittig udi China«, siger han, »men Skrivermaadens store Vanskelighed hindrer dem meget fra at opnaae Fuldkommenhed i deres Videnskab«. I stedet for penne og blæk bruger kineserne nemlig pensler og tusch udgendet i vand, »hvilket ikke heller er alt for

Kinesisk portrætbuste af Zacharias Allewelt, Kaptajn på »Dronningen af Danmark«, hvor Jens Boje var skibspræst. Man må formode, at der ikke er tale om en karrikatur. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Ill. her hentet fra Tove Clemmesen, Mogens B. Mackeprang, Kina og Danmark: Kinafart og Kinamode (København, 1980). s. 134.

mageligt«. Bogtrykkeriet, for hvis »Invention de og prætendere at have Æren«, kan heller ikke imponere. Det samme gælder krudtet, som ikke har nær den samme kraft i sig som det europæiske.

Kontinuitet og skift i synet på Kina

Når man sammenligner Skonnings og Bojes beretninger om Kina, er der både

iøjenfaldende ligheder og forskelle. Lighederne først. Skonning og Boje er for det første enige om, at Kina er et stort, rigt og tætbefolket rige. Kineserne beskrives også ret ens med hudfarven som en væsentlig undtagelse. Den skifter i løbet af perioden 1641-1742 fra den »normale« europæiske til bleg eller bleggul. Den gule farve synes dog endnu ikke at associere til noget negativt. Det kommer først senere⁷⁾.

7) I modsætning til afrikanere og indere blev kinesere i tidlige europæiske beskrivelser tværtimod ofte skildret som hvide mænd, der havde meget til fælles med europæerne. Walter Demel, Wie die Chinesen gelb wurden. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Rassen-theorien, *Historische Zeitschrift* Band 255 Heft 3 (Dezember 1992), s. 625-666. Elisabeth Eide, Når to kulturer møtes – kristendommens møde med kinesisk kultur, *Norsk tidsskrift for misjon* 4 (1990), s. 209-210.

Skonning og Boje betegner begge kineserne som begavede. Boje mener dog, at de er bedre til at efterligne end til selv at finde på. Dette billede af kinesere og asiater i det hele taget har vist sig at være særdeles sejlivet og kan genfindes den dag i dag. Skonnings og Bojes beretninger indeholder også begge to afsnit om kinesernes »mærkelige« skikke. Skonning fortæller om kinesernes lange negle, og Boje gør meget ud af fodbindingerne. Endelig er Skonning og Boje enige om, at kineserne er hedninge. For Skonning betyder det, at alle deres andre fortrin mister deres værdi. Boje dømmer dem ikke så hårdt. Han synes at mene, at kinesernes manglende modtagelighed overfor kristendommen mere skyldes deres berettigede aversion mod katolske missionærer end egentlig modvilje mod den kristne religion.

Hvad forskellene angår, så er Skonning og Boje for det første uenige om Kinas geografiske placering. Det skyldes nok først og fremmest, at Skonning bygger sin beretning på skrevne kilder fremfor egne iagttagelser. Ellers havde han for eksempel næppe helt kunnet overse den »Indianske Nordsø«, som enhver dansk kinafarer måtte krydse på vej til Kanton. Skonning og Boje vurderer også den lange murs værdi som forsvarsværk forskelligt. Her er forklaringen den enkle, at Kina blev erobret, efter at Skonning skrev sin beretning, men før Boje gik igang. Denne forskel påvirkede naturligvis deres syn på muren.

Skonning og Boje ser også forskelligt på kinesernes væremåde. Skonning er meget positiv og karakteriserer kineserne som flittige, dygtige, og yderst høflige. Dog drikker de lovlig meget. Boje er enig i, at kineserne for det meste er føjelige og nemme at omgåes, men påpeger samtidig, at man er nødt til at være på vagt overfor dem og må passe på ikke at tirre dem for

meget. Han kritiserer også kineserne for at være grådige og hengivne til købmandskab. I modsætning til Skonning mener han dog, at kinesernes forhold til alkohol er en for mildende omstændighed ved deres opførelse.

Skonning og Bojes syn på Kinas teknologiske og videnskabelige stade er også meget forskelligt. Skonning er imponeret, Boje aldeles ikke. Denne forskel kan nok også for en stor dels vedkommende forklares ud fra Skonnings brug af ældre skrevne kilder. Marco Polos beretning om Kina, som er den af hans kilder, der umiddelbart lader sig identificere, er nedskrevet omkring år 1300⁸⁾. På det tidspunkt var Kina på mange områder førende i teknisk og videnskabelig henseende, og Marco Polos begejstring over, hvad han havde set, overtog Skonning, da han århundreder senere skrev sin beretning. Da Boje tog til Kina, lod det sig derimod ikke skjule, at Europa havde taget tæten indenfor videnskab og teknologi, og det påvirkede Bojes vurdering af det, han så.

Sammenfattende må man sige, at det billede, som Skonning skaber af Kina, er meget positivt, og det er egentligt overraskende. Skonnings ærinde var nemlig ikke kun oplysning. At udbrede kendskabet til sten i Danmark. Han ønskede også at bruge sit værk som udgangspunkt for en religiøs oprustning. Ved at give de danske »Mund Christne«, kristne som efter Skonnings mening kun var kristne af navn, mulighed for at blive bekendt med Kinas og andre østerlandske folks hedenskab og vantro, var det hans håb, at de ville forbedre sig og begynde at føle større taknemmelighed for den nåde det er at kende Gud og den, han har udsendt. Skonnings værk skulle gøre det muligt for folk at se sig udi Spejgl paa Jøderne og andre, som havde vendt sig fra Gud og derfor var udelukkede

8) Den version af Marco Polos beretning, jeg har benyttet, er Manuel Komroff, red., *The Travels of Marco Polo (the Venetian)* (Garden City/ New York: Garden City Publishing Co., Inc., 1930).

fra Hans nåde og evige salighed. Med andre ord, de østerlandske folks vantro og åbenbare fortabelse skulle bruges som skræmmebillede på, hvad der ville ske, hvis man fortsatte med at lade hånt om de kristne grundlærdomme i Danmark.

Grunden til, at Skonning trods sin intention om at skabe et skræmmebillede af Kina ender med at gøre noget nær det modsatte, skal uden tvivl søges i de kilder, han bygger sin beretning på. Det behøver dog ikke være hele forklaringen. Trediveårskrigen og Danmarks økonomiske trængsler kan også tænkes at have skabt behov for modeller på andre områder end det religiøse, som Kina kunne opfylde. Kri- stider skaber jo ikke blot grobund for fjendebilleder, men også behov for forbi- leder, som håbet om en bedre fremtid kan bygges op om.

Socialforsorgen var øjensynligt et om- råde, hvor Skonning mente, at Kina kunne vise vejen frem. Hans beskrivelse af forholdene for børn og andre svage grupper i det kinesiske samfund stod i grel modsætning til de fattiges situation i Danmark. Her havde reformationens afskaffelse af kir- kens forsørgelsesfunktion, befolkningstil- vækst og reallønsfald fået antallet af tiggere og løsgængere til at eksplodere, uden at staten syntes villig til at gøre noget alvor- ligt ved problemet. Under Christian 4. hav- de man ganske vist tvangsudskrevet løs- gængere til arbejde og oprettet et bør- nehus, hvor betlende og vildfarne børn kunne lære et håndværk, men disse initia- tiver var for det første utilstrækkelige, og for det andet ikke så meget et udtryk for sociale hensyn, som for ønsket om at ud- nytte de fattige som billig arbejdskraft⁹⁾.

Boje tog til Kina 100 år efter, at Skon- ning skrev sin beretning, og hans syn på landet var klart mere kritisk end Skon-

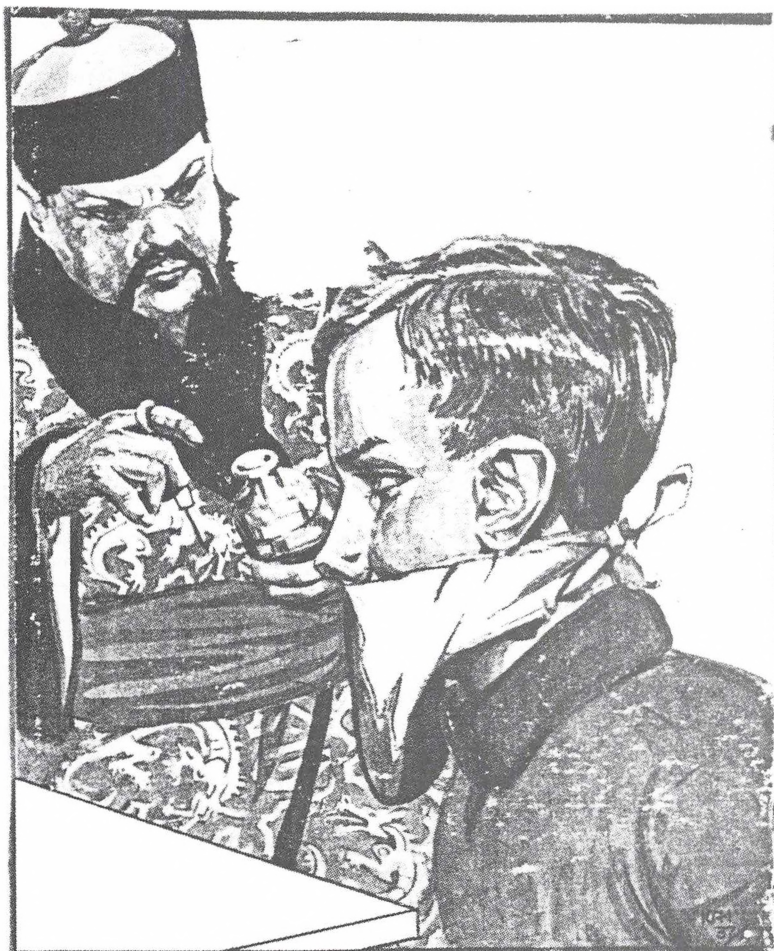
nings. Det var der formodentlig flere års- ager til. For det første havde Kina som allerede nævnt definitivt forladt den ukendte verden og var blevet en del af Europas økonomiske kredsløb. Det gjorde i sig selv landet mindre velegnet som ideal. De har det med at blegne, når man kom- mer tæt på, og Boje kunne da også konsta- tere, at Kina var saktet agterud i teknisk og videnskabelig henseende, og at kineser- ne i Kanton var ligeså griske og profit- hungrende som befolkningen i andre store handelsbyer. Det er dog nok en forenkling at sige, at Bojes mere kritiske syn på Kina og kineserne simpelthen skyldtes, at han havde været der og mødt dem selv. I vir- keligheden var det nemlig begrænset, hvad Boje så. Som andre europæere på den tid måtte han nøjes med at gøre sine observa- tioner på floden, hvor de udenlandske ski- be ankrede op, og i det lille område om- kring faktorerne, hvor udlændinge havde lov til at færdes.

Bojes mere kritiske holdning skal der- for nok også tages som et tidligt udtryk for økonomiske og politiske ændringer, som efterhånden gav Kina en ny plads i dan- skernes bevidsthed. Oplysningstidens for- fattere var generelt forbløffende neutrale i deres beskrivelser af Kina og fremhævede ofte landet for dets rationelle styreform og høje udviklingsstade¹⁰⁾. Efterhånden som Kina blev mål for en stigende europæ- isk ekspansion, blev beskrivelserne af lan- det imidlertid mere subjektive og negative. Som det havde været tilfældet med Skon- nings Kina-billede kom de til at tjene andre formål end oplysning. Missionærerne hav- de for eksempel en interesse i at fremstille Kina som et ulykkeligt og forarmet land, der skreg efter hjælp udefra¹¹⁾. Dertil kom, at Danmark efter 1600-tallets krige og kaos hen imod midten af 1700-tallet be-

9) Beth Grothe Nielsen, *Anstaltsbørn og Børneanstalter gennem 400 År* (Forlaget SocPol, 1986)

10) Elisabeth Eide, *Skandinaviske Kina-bilder*, *Nytt Norsk Tidsskrift* 1 (1991), s. 28-32.

11) Elisabeth Eide, *Skandinaviske Kina-bilder*, s. 35.

I løbet af 1800-tallet blev opfattelsen af Kina og kineserne præget af Europas tiltagende overlegenhedsfølelse og trang til erobring. Især efter Bokseropstanden (1899-1901), som truede europæiske interesser i Kina, blev billedet af kineserne negativt. »Den Gule Fare« lurede på den hvide mand, og det blev ikke ualmindeligt, at kineserne optrådte som skurke i billige kriminalromaner. Forsidebillede fra Jens Munk, Den hvide Gift, (Kbh.: Jespersen og Pio, 1937).

gyndte at nyde godt af »den lange fred«¹²⁾ og måske derfor ikke i samme grad som tidligere havde behov for Kina som et ideal eller symbol på en bedre verden.

Konklusion

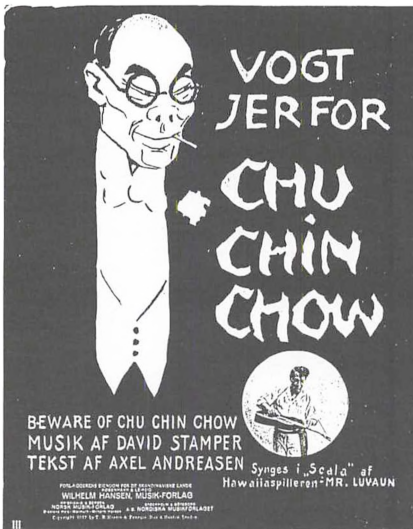
Skonnings og Bojes beretninger om Kina er ret forskellige. Forskellene skyldes ikke

12) Udtrykket »den lange fred« er hentet fra titlen på Ole Feldbæks bog om Danmarks historie i 1700-tallet, som udgør bd. 9 i Olaf Olsen, red., *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* (København, 1990).

kun, at man i løbet af perioden 1641-1742 fik bedre kendskab til Kina, men også at beretningerne afspejler tendenser og tankegange, som var fremherskende i deres respektive samtid. En reel eller følt tiltagende religiøs ligegyldighed og bastante sociale problemer har optaget Skonning, og det kom hans Kina-billede til at bære præg af. Kinas religion blev brugt som et negativt modbillede til den kristne tro, han ønskede, danskerne skulle tage mere alvorligt, og Kinas gode sociale forhold blev fremhævet som et eksempel, der burde

efterfølges. Boje ville ikke andet end at oplyse, men mere stabile forhold i Danmark og en begyndende eurocentrisme og overlegenhedsfølelse i forhold til resten af verden har alligevel påvirket ham og været med til at give hans beretning dens let negative præg. Skiftene i synet på Kina i perioden 1641-1742 skyldtes således ikke kun forøget viden, men også økonomiske, politiske og religiøse forhold, som betingede bestemte holdninger til landet. En tendens, som synes at være fortsat helt op til vore dage.

Mads Kirkebæk

I løbet af det 19. og første del af det 20. århundrede blev europæernes syn på kineserne stadig mere negativ. Med sine lumskt sammenknebne øjne, grumme smil og – uden tvivl – onde hensigter, er kineseren på forsiden et godt eksempel på den populære opfattelse af kineserne omkring år 1900. »Vogt Jer for Chu Chin Chow«, syngespil med musik af David Stamper og tekst af Axel Andreasen. Billedet stammer fra omslaget til en node, udgivet af Wilhelm Hansens Musikforlag i 1917.

Kaos, kriminalitet og konjunkturer

Af cand. mag. Martin Poulsen

Videnskabsteori kan nemt risikere at blive temmelig teknisk og indforstået, og ofte kun have appel til snævre fagkredse. Alligevel er der her gjort et forsøg på, at anskueliggøre effekten af nogle teorier der har været fremme i lyset her i de seneste år. Begreber som *kaos*, *sommerfugleeffekt*, *fraktaler* osv. er de fleste stødt på. Den typiske reaktion, er en vis fascination, ikke mindst hvis man har set de smukke og ekstremt komplekse billeder/grafik¹ af enkle matematiske ligninger som computere er i stand til at fremstille. Problemet efter den indledende fascination har ofte været, hvad kan det her anvendes til? I nedenstående er der givet et bud på hvad det kan anvendes til indenfor historievidenskaben. Der vil derfor først komme en overordnet del, hvor der bliver gjort rede for baggrunden og fremkomsten af disse teorier, ofte i en essay-lignende form. Det er tillige forsøgt at opstille nogle af de kritikpunkter der har været/er opsat overfor disse teorier. Endelig indeholder artiklen et kapitel, der kan læses for sin rene resultatmæssige fremlægning af kriminaliteten i Aalborg under industrialiseringen. Det er dog et ønske, at konklusionerne/resultaterne bliver spejlet i den teoretiske del, og at det forhåbentlig vil stå klart, at dette er en proces som læseren må tage del i.

Ider om fremskridt

Fra tid til anden kan man læse eller høre

historikeres udsagn om, at den til enhver tid foregående fortidsforskning, blot projekterer samtiden på det foreliggende kildemateriale. Eksempelvis bliver vikingerne i disse EF-tider gjort til handelsfolk. For ikke så forfærdelig mange år siden fokuserede man især på deres evner som ingeniører og håndværkere. Navigations- og skibsbygningskunsten, fæstningerne, udviklingen af infrastrukturen – brobyggerier o.m.a. var herunder centrale problemstillinger. Det gav mening, dyrkelsen af fremskridtet ved teknikens hjælp var i højsædet. Alt kunne forklares og beskrives. I en stor del af verden kerede man sig stort set ikke om teoretiske eller filosofiske betragtninger om naturens virkemåde, mens man i en omtrent lige så stor del af verden ligeledes dyrkede samme fremskridtstanke, den samme tro på at videnskaben kunne manøvrere samfundet. Blot baserede man her opbygningen af samfundet på en overbygning, der tilsagde, at den historiske udviklingsproces skulle ses i lyset af samfundets klasser og disses indbyrdes opgør, og hvor den bærende klasse var dem der skabte værdierne, (industri)arbejderne. Historien ansuedes som en udviklingsproces, hvor den ene samfundsformation afløstes af den næste med klassekampen som drivmiddel og omdrejningspunkt. Mennesket ophørte med at eksistere under denne teori, alle defineredes via deres klassetilhørsforhold. Denne teori udvikledes under industrialiseringen, hvor fremkomsten af en ny befolk-

1) Fraktaler.

ningsgruppe, industriarbejderne, betød en markant ændring af samfundets struktur.

Et helt frisk eksempel på projekteringen af nutiden på fortiden er den nye Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie (red. Olaf Olsen), hvor det åbent vedstås, at et af målene har været det europæiske perspektiv i fremstillingen. Forfattergruppen bag værket, seksten ialt plus redaktøren, spænder vel stort set over de forskellige nuancer af historieopfattelsen, som har været fremherskende de seneste 3-4 årtier. Så når faktions²historikeren Ebbe Kløvedal Reich betegner dem som vor tids halvgeneration af historikere³, må han tænke på sin egen generation. Tiden har dog ikke stået helt stille, udvælgelsen af forfatterne har udover deres uomtvistelige faglige kvaliteter, også en baggrund i deres formidlingsmæssige færdigheder. Den formidlingsmæssige betoning har nærværende forfatter haft lejlighed til at høre om fra redaktøren selv. Anledningen var et foredrag denne afholdt om det nye værk på Moesgaard (afd. for middelalderarkæologi) i slutningen af 1980'erne. Alle-rede her aner man således en tendens til opblødning af den »objektive« videnskabs tørre datafremlægning.

Fuldstændig upåvirket af den almindelige samfundsudvikling har man jo ikke været, og som bekendt er de tidligere nævnte samfundstyper, da også stødt på problemer. Det være sig sociale, menneskelige, økonomiske eller miljømæssige. Videnskaben kan løse nogle problemer, men sjældent eller aldrig har løsningen universel gyldighed. Tillige kan løsningen af nogle problemer medføre andre afledede problemer. Om man vil benævne de to samfundstyper som: for enkle – for simple – eller evt. – for primitive – må afhænge af temperament og personlig oplevelse.

Kaos

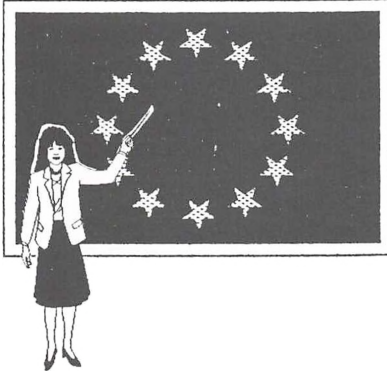
Alle fysiske omstændigheder i et menneskes tilværelse kan kvantificeres, hvis kil-dematerialet er bevaret og man ellers finder det overkommeligt at bearbejde det. Derimod lader menneskets tanker, egenopfattelse og handlingsparametre sig ikke kvantificere. Alene af den grund må man gøre sig det klart, at betydningen af disse ting kan være undervurderet, overset eller ignoreret. Den videnskabelige forskning af enhver art har længe være optaget af, at reducere det komplekse til det simple. Man har søgt, at reducere naturen til små enheder, byggesten, som man har ment dels kan kombineres, dels vekselvirker på fundamentalt enkle måder. Presset mod dette videnskabs syn er dog øget gennem de senere år, især indenfor videnskabs-grene som fysik, neuropsykologi og biologi, har man kritiseret det traditionelle naturvidenskabelige verdensbillede. Starten på det hele fandt dog sted indenfor meteorologien. Det følgende eksempel er medtaget, selvom det formodentlig allerede er kendt af mange, fordi der dels er en vis skønhed over dets enkelhed, og dels fordi det har så stor relevans i vores hverdag, at stort set samtlige medier ofrer det en daglig spalte, hvorfor jeg har et håb om en umiddelbar forståelse eller erkendelse hos læseren. Det handler om noget så tilsyneladende banalt som vejret. Den spæde start på udforskningen af dynamiske systemers tilstand, er forsøgene med vejr-simulationer via computer, udført af Edward Lorenz i begyndelsen af 1960'erne. Med 12 enkle ligninger af Newton'sk karakter, der betegnede forholdet mellem f.eks. temperatur og tryk eller tryk og vindhastighed, konstruerede han et kunstigt univers, hvor vejret fik lov at udvikle

2) Faktion er et begreb, opstået ved en sammensætning af fakta og fiktion, jeg har lånt det fra: Hybrid Historie af Axel Bolvig i Historisk Tidsskrift bd.91, hft.1, s.211 ff.

3) Gyldendals Bogklub, »Bogklubben« november 1992, nr. 314 s.32.

**PROJICERENGEN AF NUTIDEN PÅ
FORTIDEN KAN LIGEFREM VÆRE ET
OFFICIELT MÅL FOR SAMFUNDET.**

Illustrationen er mit indklip.

SKRIFTLIG FORESPØRGSEL Nr. 3321/92
af Concepció Ferrer (PPE)
til Rådet for De Europæiske Fællesskaber
(6. januar 1993)
(93/C 106/84)

Om: Udarbejdelse af historiebøger

Faget historie er af afgørende betydning for formningen af de unges holdninger til andre lande, kulturer, racer og religioner, og det er derfor nødvendigt at fjerne klicheer og fordomme fra historiebøgerne, således at alle de

europæiske folkeslag kan nikke genkendende til sig selv i dem, og det dermed gøres lettere at fremme det politiske og økonomiske Europas kulturelle identitet.

Kan Rådet oplyse, hvilke initiativer der vil blive taget med henblik på at få medlemsstaterne til at udarbejde objektive og upartiske historiebøger, samt på at få disse inddraget i deres respektive undervisningsplaner?

Svar

(23. marts 1993)

1. Et af de mål, som Rådet og undervisningsministrene, forsamlet i Rådet, opstillede i resolutionen af 24. maj 1988 om den europæiske dimension i undervisningen var

»at forbedre (unges) kendskab til Fællesskabet og dets medlemsstater i alle deres historiske, kulturelle, økonomiske og sociale aspekter...«

og samtidig blev medlemsstaterne og Kommissionen, hver på deres område, opfordret til at arbejde hen imod dette mål.

For så vidt angår medlemsstaterne opfordres de i nævnte resolution til

»at den europæiske dimension udtrykkelig indarbejdes i skolernes læseplaner i alle relevante discipliner, f.eks. litteratur, sprog, historie...«

og til

»at der ved udarbejdelsen af undervisningsmaterialet tages hensyn til den fælles målsætning om at fremme den europæiske dimension«.

Kommissionen blev opfordret til at iværksætte udveksling af information, navnlig om undervisningsmateriale, at yde bistand i forbindelse med uddannelse af undervisere og til at aflægge rapport om medlemsstaternes gennemførelse af resolutionen.

2. Kommissionen udarbejdede en foreløbig rapport i september 1991 på grundlag af medlemsstaternes forskellige nationale aktivitetsrapporter.

3. Det fremgår af rapporten, at medlemsstaterne har indført eller er i færd med at indføre eller undersøger muligheden af at indføre den europæiske dimension i deres læseplaner for historie.

4. Kommissionen forventes at aflægge endelig rapport i løbet af 1993.

sig. Det var karakteristisk, at vejret tilsyneladende aldrig gentog sig selv helt. Mere skelsættende var det dog, da Lorenz ved et tilfælde fandt ud af, at hvis han ændrede værdierne for startbetingelserne med en ubetydelighed, i tilfældet en numerisk størrelsesorden på en 1/1000-del eller mindre, fik han i løbet af kort tid et vejrforløb, der var radikalt anderledes end det tidligere iagttagne. Fænomenet var en overraskelse hos forskerne der havde troet på, at blot man kendte startbetingelserne for et dynamisk system, var forudsigbarheden blot et spørgsmål om regnekraft, som computerne kunne afhjælpe. Det man havde overset var, at enhver måling kun er relativ præcis, og kun kan angives med det antal cifre, som det givne apparatur er i stand til at angive. Det havde nu vist sig, at den mindste afvigelse fra det absolutte kunne have dramatiske konsekvenser. Meteorologisk karakteriserede Lorenz det senere som: »Does the Flap of a Butterfly's Wings in Brazil Set Off a Tornado in Texas?«⁴. På dansk omtaler man dette begreb indenfor kaosforskningen som sommerfugleeffekten.

Dekonstruktion

Hvis selv tilsyneladende ubetydelige ændringer i et dynamisk systems betingelser kan medføre en kaskade af ændringer på efterfølgende niveauer, kan man godt forledes til at tro, at ethvert system defineres i forhold til dets omgivelser, dets relationer til omgivelserne. Denne objekt- eller sandhedsrelativisme, har i lyset af de store ideers sammenbrud, som vel er kendetegnet for dette århundrede, fået dets analogi indenfor de humanistiske fag. Den videnskabelige psykologi med udgangspunkt i Freuds teorier og dennes senere forgre-

ninger, har allerede igennem mange år overvejende påvist mennesket som produkt af opvækstmiljøet, hvilket stort set har medført bortgangen af et objektivt selv eller skyldbegreb. Eller sagt med andre ord, psykologien har langt hen af vejen fjernet individets ansvar for egne handlinger.

I de senere år er det dog først og fremmest hos litteraturvidenskaben, den idémæssige udvikling på humaniora foregår. I litteraturvidenskaben har man udviklet nye teorier under begrebet: dekonstruktion⁵. Dekonstruktion indebærer, at man i stedet for at søge de meningsbærende strukturer i teksten med henblik på en tolkning, leder efter de elementer der får strukturer (tekstens logik) til at kollapse. Modsætningen hertil er strukturalister, der ser det som en vigtig opgave at afdække objektivt eksisterende strukturer, der kan udsættes for videnskabelig verifikation og diskussion. Dekonstrukturalisterne har resigneret overfor den fremgangsmåde; det strukturalisterne når frem til, er blot en ny tekst. De nye teorier er dog stødt ind i modstand og problemer, og et par af de væsentligste indsigelser har været:

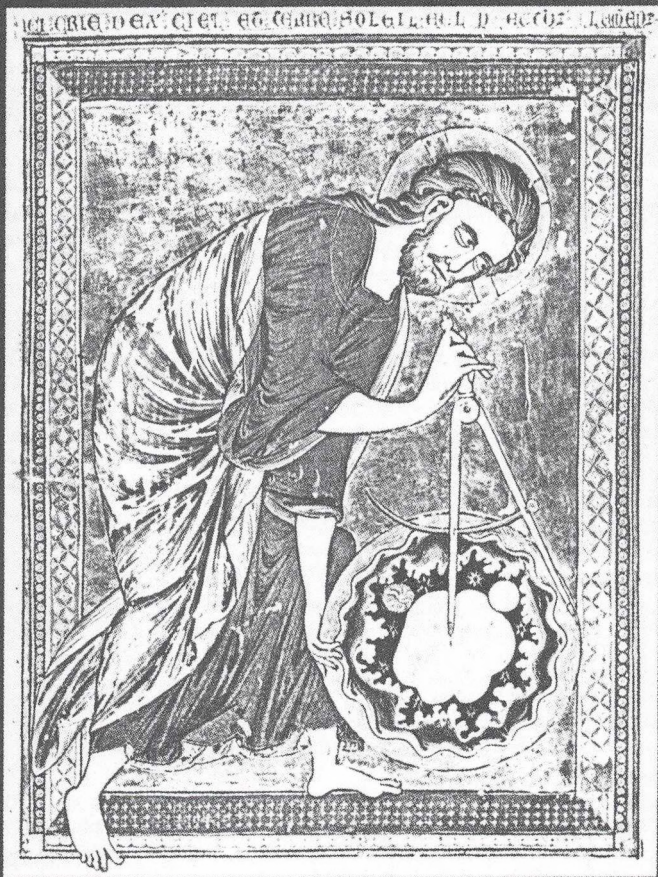
Det interne problem

Et internt eller indlejret problem ved denne teori er, at hvis man definerer naturens elementer, f.eks. mennesket, på dets relationer til omgivelserne, ville dette, hvis man fjernede relationerne, være ikke-eksisterende. Eller sagt med andre ord, en teori der tilsiger, at der findes ingen sandheder, har formallogiske problemer. Udsagnet om de manglende sandheder er jo mildest talt absolut. Kritikerne og forfatteren Barsten Jensen har i sit seneste essay, der bl.a. former sig som en opgør med

⁴) Titlen på et foredrag E.Lorenz holdt ved et årsmøde i The American Association for the Advancement of Science i Washington. J.Gleick: Kaos – En ny videnskabs tilbliven. (1990 dansk udg.) p. 286.

⁵) Se f.eks. P.Dahlerup: Dekonstruktion. 90'ernes litteraturteori. (1991).

HERE GOD CREATES CIRCLES, WAVES, AND FRACTALS

Mens midten af 1200-tallet repræsenterer en stagnerende periode i vesteuropæisk historie, hvad videnskab og filosofi angår, så var den til gengæld utrolig innovativ på byggeteknikkens område. På denne tid byggedes de store gotiske katedraler og det at være bygmester var et meget anset hverv. Således lader »Bibles Moralisées illustrées« (»Tegneseriebiblek«) fra den tid ofte Herren holde bygmesterens passer.

Ill. er hentet fra Benoit. M. Mandelbrot, *The Fractal Geometry of Nature*.

dekonstruktion, anvendt det klassiske eksempel: »Hvis en kretenser siger, alle kretensere er løgnere, skal vi så tro ham?«⁶.

Det eksterne problem

Et eksternt eller ydre problem ved denne teori er den normløshed eller a-moral⁷ der knytter sig til den. Hvis alting bliver til meningsløse strukturer af ord eller kommunikation i bredeste forstand – får Hannibal Lecters⁸ livssyn samme gyldighed som Moder Teresas.

Filologen Hans Hauge har ud fra dekonstruktionens opgivelse af forestillingen om en historisk sandhed, plæderet for opløsningen af faget historie på universitetet til fordel for andre institutter, hvori historien indgår⁹.

Hvis man forfølger Hans Hauges idé om opløsningen af historie som videnskab, må man logisk supplere med, at dette i givet fald må betyde opstigningen til første trin på trappen til de videnskabelige discipliners opløsning, hvis logiske afslutning er intetheden eller den hvide sandhed¹⁰. Argumenter for fraværet af sandhed kan rejses for hvilken som helst videnskabelig disciplin, ikke mindst indenfor humanioras sfære. Hvis forståelig kommunikation er umulig, findes der ingen forskning, hvorfor vi kan lukke institutionerne hvor forskningen foregår. Problemet herved er, at man så må negligere den fælles hukommelse eller erfaring, som historievitenskaben dels indebærer, dels har som mål at udforske. Ved lukningen af institutionerne, må man blot sikre sig at udsagnet: – *der findes ingen sandheder* – optages i en slags trosbe-

kendelse, eller mejsles ind i folks bevidsthed som et mantra. Kun således vil der være håb om, at det ikke bliver glemmt, hvorved vi kan spare vore efterkommere fra besværet med at (gen)opdage verden.

Ovenstående redegørelse for den erkendelsesteoretiske situation, hvor komprimeret og mangelfuld den end måtte være, giver forhåbentlig en idé om hvor svært eller umuligt det er at opsætte modsigelsesfrie videnskabsteorier baseret på almindelige årsags-begrundede (kausale) principper. Spørgsmålet er, om man så skal opgive at reflektere over disse ting og risikere at møde en gammel bekendt, positivismen. Eller skal man erkende, at enhver tids fremherskende videnskabssyn har vist sig at have sine begrænsninger, og at der er en idé i at søge at bevare disse erfaringer for eftertiden. Positivismen og/eller den lineære bevidstløse fremskridts-tanke, har jo vist sig at true os på selve vores eksistens, det være sig f.eks via et økologisk sammenbrud eller en atomkrig. Hvis man tillader sig at overføre kaos-teoriernes udsagn om den begrænsede forudsigbarhed på dynamiske systemers opførsel på f.eks. u-landsbistanden, som kan have mange kanaler og organisationer bag, men som vel for flertallets vedkommende på et eller andet niveau tager udgangspunkt i ønsket om at hjælpe – *den gode vilje* – må man jo konstatere, at det ofte er svært at få øje på nogen særlige længerevarende positive effekter i de berørte lande. Selvom vi bibeholder et moralkodeks, som vi kender det i den vestlige

6) Af en astmatisk kritikers bekendelser. (1992) p. 75.

7) Niels Thorsen har givet en glimrende analyse af den post-modernistiske virkelighedsopfattelse der ligger bag Søren Mørchs: Det europæiske hus, Bind I: Civilisationen (kbh., Gyldendal 1991) i debatartiklen: Europas historie i det post-modernistiske spejl. Historisk tidsskrift bd. 92, Hæfte 1, s.84-96 (1992).

8) »Hannibal – the Kannibal«. Thomas Harris: Ondskabens øjne. (org. The Silence of the Lambs).

9) Historiens vendinger. Note 27. Den jyske historiker nr. 50 (1990).

10) Folk der har haft døds- eller næstendøds oplevelser, f.eks. hjertestop, kan tilsyneladende berette om nærmest identiske oplevelser, hvor de gennem en eller anden gang (transformation) nærmer sig et hvidt skinnende lys, som opleves som sandt eller endeligt.

kulturkreds¹¹, kan vi måske kun i meget begrænset omfang forudse konsekvenserne af vores hjælp, hvorved selve ideen muligvis kun tjener til at anonymisere ofrene tilpas nok til, at situationen kan udholdes. Carsten Jensen forsvarer dog kvalitetsbegrebet (i litteraturen) med, at dels er (god litteratur) konsistent kommunikation, dels at kvalitetsbegrebet er et fænomen, der opstår, når man læser og oplever (litteratur)¹². Herunder er det vigtigt ikke at knytte sig til en fastlåst (litteratur)teori, der udelukker alt forudgående (litteratur) som ugyldigt. Det er vigtigt, at forlade den lineære tidsopfattelse der ligger bag sådanne teorier. Kvalitetsfølelse er altså en menneskelig egenskab, en psykisk proces så at sige, der efter en vidtåvnen perception¹³ og kommunikation, er et slags frembrydende eller selvorganiserende fænomen. Denne psykiske proces, kognitionen, opstår på baggrund af perceptionen, men man kan ikke reducere sig fra denne og tilbage til perceptionen. En af de røde tråde der kan følges gennem Carsten Jensen bog, er da også den til stadighed anførte argumentation for en renæssance for et egentligt dannelsesideal – oplysningstidens genkomst.

Dynamiske systemer har som tidligere anført, tilsyneladende nogle barrierer, niveauer, hvor den reducible videnskabelige metode står afmægtig. Niveauer der ikke kan nærmes eller erkendes ud fra de foregående eller efterfølgende niveauer. Samtidigt kan man konstatere, at det ligeledes synes umuligt for den historiske forskning, at frigøre sig fra samtiden (projektering af samtiden på fortiden), hvilket er en forudsætning for at den reducible fremgangsmåde skal indeholde mening – iagttageren må ikke påvirke processen.

Dilemma

Dilemmaet er altså, om man kan arbejde ud fra dekonstruktionens substansopløsende metoder og samtidigt opretholde kvalitative begreber som f.eks. moral og etik, eller man skal begive sig fuldstændig i relationernes vold, og lade historien optræde som rent bevidsthedsfænomen. Det er svært at give et almengyldigt svar til dette, men holder man sig til dynamiske systemer, det være sig indenfor økonomiske, sociale, biologiske områder mv., hvori mennesket er aktør, viser kaosteoriene jo netop, at en beskrivelse af systemerne er mulig indenfor visse grænser. Men også at der tilsyneladende er nogle spring, hvor vores metoder er afmægtige. Netop afsøgningen af disse grænser, og selve erkendelsen af deres tilstedeværelse, kan være en nyttig tilføjelse til videnskabens arbejdsfelt. I meteorologien udarbejder man 5-dages prognoser, hvorefter man indtil videre afstår, da forudsigelsen bliver for usikker. Man har dog håb om, at kunne komme et lille stykke videre med prognoserne. På historievidenskabens område, kan nærværende skribent bidrage med nogle betragtninger, der opstod ved en undersøgelse af kriminalitetsudviklingen i Aalborg for perioden ca. 1863-1896. Jeg vil dog først gøre rede for undersøgelsens almene baggrund, problemstilling, kilder og resultater.

Kriminalitet i Aalborg ca. 1863-1896

Formålet med afhandlingen var, at undersøge kriminalitetens udvikling i Aalborg ca. 1863 – 1896 på baggrund af købstadens befolkningsudvikling, økonomiske konjunkturer, lovgivningen og politikorpset.

11) Hvis man kan tillade sig en sådan generalisering, Søren Mørch mener, man kan tillade sig dette, »Civilisation betyder europæisk civilisation. Der er ikke nogen anden...« Citatet er fra den tyrkiske general og statsmand Mustafa Kemal Pasha, men Søren Mørch tilslutter sig det, omend måske »tænderskærende«. Søren Mørch: Det Europæiske Hus. Gyldendal 1991. s. 25ff. Bogen er forøvrigt led i endnu en serie med europæisk udblik.

12) Af en astmatisk kritikers bekendelser. s. 66-68.

13) Perception lader sig i denne forbindelse lettest beskrive som »sansning« i bredeste forstand.

Det blev desuden søgt at give et billede af ofrene for den begåede kriminalitet.

Aalborg blev valgt, fordi byen er et godt eksempel på en købstad, der i perioden oplevede store befolkningsmæssige og strukturelle forandringer under industrisamfundets fremmarch.

Kronologisk blev undersøgelsen opdelt i to faser, 1863 – 1867/68 og 1872 – 1896. Med valget af disse to perioder var det muligt, at sige noget om kriminaliteten før og efter indførelsen af »Den Almindelige Borgerlige Straffelov af 1866«. Dog er perioden 1872 – 1896 prioriteret højest i undersøgelsen, da kvaliteten af anmeldelsesprotokollerne for denne periode er af en langt højere standard, samtidigt med at anmeldelsesprotokollen fra 1863 – 1867/68 kun omhandler de anmeldte tyverier.

Videnskabsteoretisk søger afhandlingen, at tage afsæt i de senere års stedse stærkere fremsatte kaosteorier, og formen blev i forbindelse hermed paralleliseret til litteraturforskningens *dekonstruktionsbegreb*, hvilket indebar en afdækning af kildernes muligheder eller mangel på samme, fremfor en søgning mod en konklusion. Rent praktisk udmøntede dette sig i grundige og hyppigt forekommende overvejelser over det anvendte kildemateriale, med videst mulig indrømmelse til læserens egen kognition. Desuden blev der fra tid til anden indraget paralleller til lignende undersøgelser. Formålet set er der trukket konklusioner undervejs såvel som afslutningsvis, men udelukkende af hensyn til den forskningsmæssige diskussion. Forfatteren er udmærket klar over, at dette betegner et logisk sammenbrud, men formen skal opfattes som inspiration til at søge nye veje, og ikke som et nyt dogme, der brutalt forkaster tidligere fremgangsmåder.

Nogle af de billeder, der trådte stærkest frem ud fra den anvendte indfaldsvinkel var, at anmeldelsesmateriale er det bedste, når man ønsker at belyse kriminalitetens størrelsesmæssige udvikling, og

man ønsker et udtryk, der omfatter befolkningens opfattelse af kriminalitet. Modsetningsvis er domfældelsesmateriale givet det bedste materiale, hvis man definerer kriminaliteten efter datidens lov.

Et mere samlet udtryk søgtes i rummet mellem de to typer materiale, da anmeldelses- og domfældelsesmateriale ikke udelukkende er rene modsætninger med hensyn til tilblivelse. Styret af det stillede spørgsmål, er en sideordnet fremlægning af begge typer materiale, den bedste ramme for kognition.

Med hensyn til kriminalitetens udvikling blev det konstateret, at kriminaliteten var svagt stigende igennem perioden, om end med store udsving, men sat overfor befolkningsudviklingen var kriminaliteten svagt faldende. Noget kunne dog tyde på, at i årene efter indførelsen af »Den Almindelige Borgerlige Straffelov af 1866«, kan der konstateres reelle stigninger i kriminalitetsregistreringen, kulminerende i 1872. Spørgsmålet er dog, om den nye lov med de mildere og mere humane strafferammer, har medført en højere grad af nidkærhed hos befolkningen til at indgive anmeldelse (desværre er anmeldelsesmateriale mangelfuldt før 1872, især i perioden 1867-1871), eller at domstolene med en mere tidssvarende lov, har været i stand til at gennemføre en mere konsekvent domsprocedure. Endelig kan det selvfølgelig også tænkes, at kriminalitetsstigningen er reel nok.

I undersøgelsen blev der ikke konstateret nogen entydig korrelation mellem kriminalitetsudvikling og de økonomiske konjunkturer, men for især perioden op til omkring 1880, kan dette meget vel skyldes kvalitative mangler i kilderne, der anvendes til beskrivelse af de økonomiske konjunkturer. Desuden blev det konstateret, at en vis sæsonkriminalitet kunne iagttages. Vinterhalvåret, der traditionelt medfører en nedgang i beskæftigelsen, havde en øget kriminalitet på ca. 10% i forhold til sommerhalvåret. Et forhold der tilsyneladende

dende lader sig bekræfte i undersøgelser for Svendborg¹⁴ og Kolding¹⁵. Tillige blev det konstateret, at kriseår med markant generel national nedgang i beskæftigelsen, tilsyneladende også slog igennem i kriminalitetens størrelse. Derimod var det svært at konstatere nogen form for sammenhæng mellem et nationalt udtryk for lønnen og kriminaliteten, det skulle da være, at lønnen generelt var stigende igennem perioden, mens kriminaliteten var faldende. Alt i alt konkluderedes det, at konjunkturerne havde betydning for kriminalitetsudviklingen, men de var ikke enerådende.

På baggrund af en stamliste over de ansatte betjente ved Aalborg politikorps ca. 1873 – 1896 konstateredes det, at antallet af betjente voksede forholdsvis mere end befolkningstallet i Aalborg, således, at der i 1873 var ca. 12400 indbyggere per betjent, mens tallet i 1896 var ca. 840 indbyggere per betjent. Det relativt stigende antal betjente, betød dog tilsyneladende ikke synderligt for størrelsen af den registrerede kriminalitet, man kunne nærmest konstatere en faldende effektivitet per betjent, en udvikling der fortsatte perioden igennem. Derimod viste en undersøgelse af henholdsvis anmeldelsernes og domfældelsernes typologiske indhold, at politikorpset må have haft stor betydning for domfældelsernes typologiske sammensætning, da flere forbrydelseskategorier enten var fraværende eller sparsomt repræsenteret i anmeldelsesmaterialet. Alt i alt konkluderedes det, at politikorpset i Aalborg i den undersøgte periode var rimeligt velfungerende, men med de begrænsninger som en nydannet samfundsinstitution må imødesee med hensyn til udannelse og organisering.

Med hensyn til ofrene for kriminalite-

ten i Aalborg viste det sig, at mennesker beskæftiget ved landbruget var den gruppe der, i forhold til deres andel af befolkningen, hyppigst indgav anmeldelse efterfulgt af de næringsdrivende. Der fremstod for de landbrugsbeskæftigede ikke nogen klar forklaring herpå, måske er fænomenet forårsaget af en mentalitetsforskel mellem disse og den øvrige befolkning, der har betydet en større nidkærhed med hensyn til indgivelse af anmeldelse. Eventuelt kan de også have været en særlig hårdt presset gruppe socialt set, for hvem det at være offer for kriminalitet, har haft større konsekvenser. De næringsdrivende er af indlysende årsager uforholdsmæssigt hårdt ramt af kriminalitet. De mindst udsatte for kriminalitet, var tilsyneladende de grupper, der var ude af arbejdsmarkedet. Det vil sige, dem der levede af deres midler, og dem der som hovedindkomst-kilde havde den offentlige forsørgelse. Med hensyn til kønsfordelingen, kunne det konstateres, at for hver af kriminalitet skadelidt kvinde, var der tre mænd.

Angående forholdet mellem lovgivningen og borgerne i Aalborg Købstad, kunne der registreres markante forskelle i sammensætningen af hhv. anmeldelses- og domfældelsesmaterialets sagstypologi. Domfældelsesmaterialet havde en klar overvægt af sædeligheds-, offentlige-, volds-, og andre forbrydelser i forhold til anmeldelsesmaterialet. Det sluttedes ud fra dette, måske ikke overraskende, at lovgivningen/statsmagten nærmest lå lidt bagud (konservativ) for befolkningens opfattelse, omend der var grund til, at tage forbehold overfor de store forskelle indenfor rammerne af især sædeligheds- og voldsforbrydelser.

En relateret af undersøgelsen til tidligere undersøgte danske byer godtgjorde,

14) Sven Rehn: Kriminalitet i Svendborg 1866-93. Forbrydelsesmønstre og lovovertrædere i en dansk købstad i slutningen af 1800-tallet. Upubl. speciale, Institut for historie, Odense Universitet 1984.

15) Peter Saabye Simonsen: Kolding var ingen røverrede. En undersøgelse af kriminalitet og kriminelle i Kolding Købstads jurisdiktion 1870-1900. Upubl. speciale, Institut for historie, Odense Universitet 1989/1990.

at Aalborg adskilte sig fra de øvrige med hensyn til berigelseskriminaliteten (incl. bedragerier), idet den i Ålborg var nærmest enerådende målt på anmeldelserne (87-99%), mens den udgjorde ca. 75% af de domfældte straffelovsforbrydelser. Et næsten identisk mønster, med hensyn til kriminalitetens sæsonmæssige (kvar-talsmæssige) fordeling på året, viste sig imellem Kolding og Aalborg, og det konstateredes ud fra en bedømmelse af det anvendte kildemateriale i Svendborg, at også her forelå mulighed for, at mønstret var det samme. Som i Svendborg konstateredes det, at udviklingen i den formelle kontrol (politiet), kun havde ringe betydning for størrelsen af den registrerede kriminalitet. Effektiviteten i Aalborg så nærmest ud til at falde med mandskabsstyrken. Med hensyn til kønsfordelingen af de ved kriminalitet skadelidte, kunne der iagttages, som i Kolding, at mænd langt hyppigere end kvinderne var anført som skadelidte i anmeldelsesprotokollerne. I Aalborg var dog det forholdsmæssige antal skadelidte kvinder, målt i forholdet til antallet af skadelidte mænd, mere end dobbelt så højt som Kolding undersøgelsens. Alt i alt kan man sige, at der er noget der tyder på, at Aalborg udviser mange fælles-træk med både de mindre købstæder, Kolding og Svendborg, såvel som de større, Århus¹⁶ og Odense¹⁷. Ud fra en absolut betragtning eskalere kriminaliteten ikke så voldsomt som i Odense og Århus, men dog mere end i de mindre købstæder, Kolding og Svendborg.

Nogle betragtninger over kriminalitet og sociale forhold under industrialiseringen.

Som det fremgik af ovenstående afsnit, er det muligt at påvise en vis sammenhæng mellem de sociale vilkår og kriminalitet, ihvertfald op til omkring 1880¹⁸. Menneskets optræden, i relation til kriminalitet, ser altså ud til, at have en sammenhæng med de sociale rammer og vilkår der herskede, men det ser også ud til, at sammenhængen allerede aftager fra omkring 1880. Dette falder, måske en smule paradoksalt, sammen med den periode i Danmark, hvor bevidsthed om sociale betingelser og menneskelig adfærd formedes til ideologi og politiske partier. Samme forhold kan konstateres i Sverige, hvor sammenhængen mellem kriminalitet og de sociale vilkår synes at aftage fra ca. 1870-1880¹⁹. Det samme gør sig desuden gældende i England²⁰, hvor sammenhængen mellem konjunkturer og kriminalitet bliver uklar i 1880'erne og 1890'erne. Det er i den forbindelse værd at bemærke, at industrialiseringen i England falder ca. et halvt århundrede tidligere end i Danmark og Sverige.

Med udgangspunkt i den beskrevne kriminalitetsudvikling for Danmark og muligvis tillige på et mere overordnet nordisk og europæisk plan, er der noget der tyder på, at årene omkring 1880 betegner et brud i samfundstypen. Det er nærliggende, at kæde dette brud snævert sammen med industrialiseringens fysiske ændring af sam-

16) Jens Haugaard Jensen m.fl.: Sociale studier. Kriminalitet, prostitution og fattigdom i Århus ca. 1870-1906. Århus 1975.

17) Morten Mikkelsen: At græde for dommeren er for sildig. Kriminalitet i Odense 1850-80. Upubl. speciale, Institut for historie, Odense Universitet 1980.

18) Dette forhold lader sig tilsyneladende bekræfte i Århus (Jens Haugaard-Jensen s.52), Svendborg (Sven Rehn s.53), Kolding (Peter Saabye Simonsen s.76)

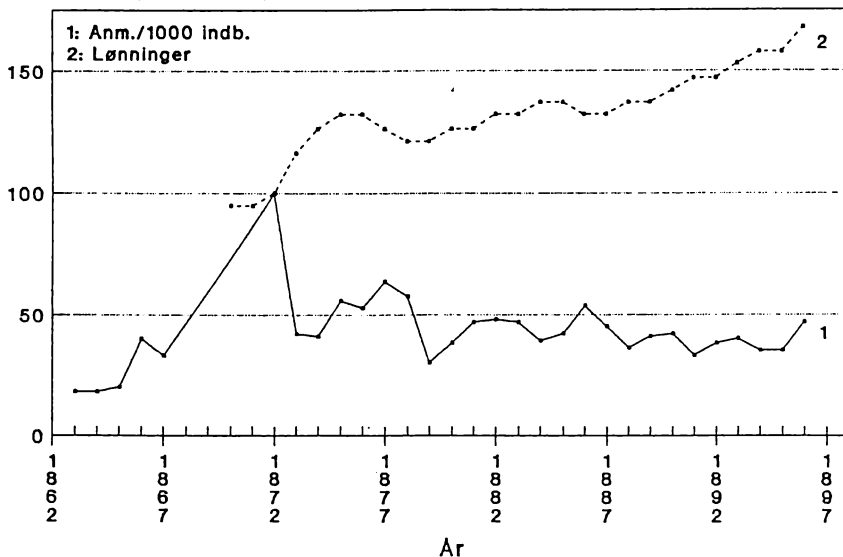
19) Jan Sundin: Theft and Punury in Sweden 1830-1929. Scandinavian Journal of History I. 1976. pp. 265-292. Marja Taussi Sjøberg: Brott och straf i Västernorrland 1861-90. Umeå 1981.

Birgit Petersson: Den farlige underklassen. Umeå 1983.

20) V.A.C. Gattrell & T.B. Hadden: Criminal Statistics and their Interpretation. Artikel fra Nineteenth Century Society pp. 336-396. Ed. E.A. Wrigley, Cambridge 1972.

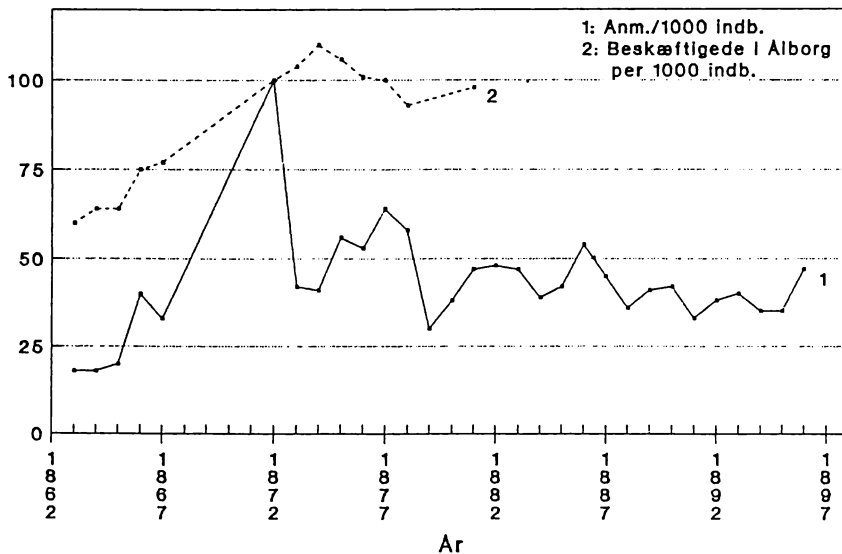
Kriminalitet og konjunkturer i Ålborg Købstad.

Indeks (1872 = 100)

Kriminalitet og konjunkturer i Ålborg Købstad.

Indeks (1872 = 100)

fundet, men der er sandsynligvis grund til at være varsom med et så entydigt udsagn. Som tidligere anført fortsætter den forholdsvis tætte sammenhæng mellem konjunkturer og kriminalitet i England næsten et halvt århundrede efter industrisamfundets fødsel. Desuden er det slående, hvor enslydende de danske undersøgelser anfører 1880, og de nærmeste år omkring, som tiden hvor der ikke længere kan påvises nogen rimelig entydig sammenhæng mellem konjunkturer og kriminalitet. Dette på trods af byernes store geografiske spredning, samt den kendsgerning, at industrialiseringen af byerne ikke foregik i samme takt. Undtagelsen herfra er dog Odense, hvor der ikke påvises nogen sammenhæng overhovedet mellem konjunkturer og kriminalitet i perioden 1850-1880. Kildematerialet samt konjunkturindikatoren i Odense-undersøgelsen, er dog så problematisk – i sammenligning med de øvrige danske undersøgelser – at dette kan være en forklaring herpå. Forklaringen på at årene omkring 1880 betegner en ændring i kriminalitetens årsagsmønster, skal nok snarere søges andre steder. Muligvis en snebold- eller sommerfugleeffekt, affødt af en almindelig politisk bevidstgørelse af de mere talrige befolkningsklasser, der har muliggjort, at forventninger til tilværelsen pludselig er blevet mere realistiske. Og at disse forventninger sammenholdt med en vis nedbrydning af respekten for de hidtidige autoriteter, har medført, at man har skelet mindre til hvilke midler, der måtte

tages i anvendelse til at indfri forventningerne.

Under alle omstændigheder kan dette være med til, at anskueliggøre værdien af at fokusere på brud ved korrelerende samvariable – også ved analyse af historien. Det står dog også klart, at kriminalitet efter 1880 stadig kan have en sammenhæng med de sociale forhold, hvad den anførte sæsonmæssige kriminalitet står som garant for. Efter 1880 er det blot andre faktorer, der får (stigende) betydning for kriminalitetens udvikling.

Hvis sommerfuglen er på vingerne.

Ved læsning af ovenstående er det forhåbentlig fremgået, at der tilsyneladende er lag i virkeligheden eller historien der lader sig beskrive og sammenholde. Lige så klart må det stå, at der tilsyneladende er perioder hvor sammenhæng eller korrelation mellem samfundsfænomener, aftager og forsvinder. Dette fænomen kan i sig selv betegne en ny måde at matrikulere historien på. Samfundsskabte fænomener betyder ikke nødvendigvis et mentalt eller kulturhistorisk skifte i sig selv, men kan tillige være indlejret i et sådant. Tillige må påvisningen af grænser for præcisionen af historiens beskrivelse medføre, at vi også må søge historien i os selv, hvilket bør foranledige, at man i mindre grad søger at undertrykke egen personlighed og udgangspunkt i fremstillingen.

Martin Poulsen

Hvor ved vi det fra?

En anmeldelse

Af Kandidatstipendiat, Cand. mag. Anders Holm Rasmussen, Institut for Historie, Københavns Universitet

Mogens Herman Hansen: Hvor ved vi det fra? Om kilderne til det athenske demokrati. (=Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, 100. bind, 1990), København 1991.

Mogens Herman Hansen har i serien Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning udsendt en lille bog om kilderne til det antikke athenske demokrati med overtitlen *Hvor ved vi det fra?*. Forfatteren vil med bogen råde bod på, at der i den omfangsrige litteratur om det athenske demokrati ikke findes en systematisk oversigt over kilderne til denne institution.

Den lille bog er bygget op over fem kapitler. I kapitel I (s. 7-15) gives sytten eksempler på kilder til det athenske demokrati gennem sytten glimt af det athenske demokratis historie. Kapitel II (s. 15-27) er en systematisk opdeling af kildematerialet. Kapitel III (s. 28-30) omhandler falske kilder, mens kapitlerne IV (s. 30-34) og V (s. 34-37) henholdsvis diskuterer kilderne til de demokratiske institutioner, samt den demokratiske ideologi. Som altid, når det er Mogens Herman Hansen, man har at gøre med, er teksten ledsaget af talrige noter – 172 ialt til de kun 30 sider tekst. I disse noter får man som sidegevinst til teksten et meget fyldigt uddrag af de væsentligste nyere afhandlinger om det athenske demokrati. Denne noterigdom må ikke få nogen til at vige tilbage fra læsningen af bogen. Teksten flyder let, og forfatteren formår at præsentere indhol-

det i en yderst engageret stil.

Kapitel I er nok tænkt som en pædagogisk igangsætter – man får præsenteret en kilde, det være sig en skriftlig eller ikke-skriftlig, og man får et glimt af, hvad den kan sige om den historiske virkelighed. En læser, der aldrig har beskæftiget sig med det athenske demokrati, vil dog nok føle sig en smule rundtosset, hvis personen skal holde styr på de talrige oplysninger, der bliver givet her. Og det må vel være begynderen, der er bogens målgruppe. Bedre havde det efter min mening været, om forfatteren var begyndt med den systematiske præsentation af kilderne (altså kapitel II), og så havde indarbejdet eksemplerne så de faldt naturligt i gennemgangen. Det viser sig for øvrigt at han flere steder i kapitlerne II – V gentager det vi har mødt i kapitel I; men om den form vi møder i kapitel I er god eller dårlig, kan selvfølgelig altid diskuteres.

Ellers synes jeg, der er tale om en instruktiv lille bog, som bestemt skal anbefales den alment interesserede, der ønsker at kende indgangspunktet for studiet af det athenske demokrati. Udover det overblik bogen giver over det meget forskelligartede kildemateriale antikhistorikeren arbejder med, giver bogen en hurtig introduktion til selve institutionen: det athenske demokrati, samt de problemer der knytter sig til studiet heraf. Dette er for øvrigt ganske naturligt, da en historiker aldrig vil tale om kilder uden samtidig at slutte til den historiske virkelighed.

Anders Holm Rasmussen

Gejstlighedens syn på samfund og øvrighed

en anmeldelse

Af Kai Verner Nielsen, Amtsgymnasiet i Roskilde.

Michael Bregnsbo: Gejstlighedens syn på samfund og øvrighed 1775-1800, belyst ved trykte prædikener og taler (København, Den danske historiske Forening 1992), 160 s. plus materialesamling på 124 s. (150 kr

Umiddelbart kan ovenstående titel virke kedelig og lidt for speciel. Speciel: ja, kedelig: nej. Afhandlingen, der falder i to dele (den egentlige analyse og en grundig oversigt over synspunkterne) er en let bearbejdet specialeafhandling fra 1989 med ajourført litteraturliste. Og lad det være sagt med det samme: man behøver ikke at have læst ret mange sider af bogen, førend ens fordomsfulde tanker om emnets kedelsommelighed gøres til skamme.

Prædikener var før i tiden meget mere end opbyggelige, religiøse tanker og udlægning af den hellige skrift. I en tid, hvor langt fra alle kunne læse og skrive, før radio og TV blev opfundet, var prædikestolene landet over et fortrinligt forum til at formidle synspunkter, nye såvel som gamle. Præsterne har desuden haft en del administrative jobs og for så vidt kunnet formidle synspunkter fra centralt hold. At kirkerne har været mere fyldte end i vor hektiske tid med utallige alternative gøremål og konkurrerende »aktiviteter«, skal blot nævnes i forbigarten. Da der for perioden (1775-1800) er udgivet over 3100 prædikener og taler afholdt af gejstlige (svarende til 433 trykte bind – dog af forskelligt omfang), er der nok stof at tage af.

Periodeafgrænsningen er også klar og logisk: det er perioden mellem den amerikanske frihedskrig og Napoleonskrigene,

mellem Struensee og trykkefriehedsforordningen. Det er den franske revolutions tidsalder og perioden med landboreformerne. Et vigtigt delemne for undersøgelsen er, hvorvidt oplysningsfilosofferne og fysiokraterne har smittet af på danske gejstlige. Svaret er ikke overraskende bekræftende, men naturligvis nuanceret. Forfatteren har valgt at koncentrere sig om de gejstliges syn på tre hovedkategorier: 1) stat og samfund, 2) stand og samfund, 3) agrarsamfundet. Sidstnævnte er særlig interessant, da der i perioden som sagt er sket en masse omvæltninger på landbrugsområdet.

Afhandlingen er, – som det forventes af et speciale, – meget systematisk bygget op. Efter en indledende diskussion om bl.a. kildemateriale og kildeværdi samt definition af prædikener (det var ildeset at prædike efter manuskript (sic!)) følger en grundig og klart overskuelig gennemgang af de tre nævnte hovedkategorier, der igen er underinddelt i afsnit. For at give læseren en ide om opbygningen kan det som eksempel nævnes, at afsnittet om stat og samfund underinddeles i A) kongen og forskellige syn på enevælden, B) embedsmændene – deres betydning og uddannelse samt embedsmisbrug, C) forhold mellem øvrighed og undersætter herunder pligt til lydighed og ret til kritik samt menneskerettigheder, D) frihed og lighed, E) andre styreformere bl.a. valgkongedømme og demokrati, der begge fordømmes af gejstligheden. Af spændende ting fra de to andre kategorier kan nævnes social mobilitet og sammenligning mellem det gamle og nye agrarsam-

fund (fæstevæsen eller selveje). Afhandlingen fylder 106 sider og godt og vel 50 sider er noter, litteraturliste samt benyttede prædikener. Desuden er der 10 sider bilag med oversigter over f.eks. udkomne bind pr. år (i snit 17) og prædikanternes geografiske tilhørsforhold (52% fra København, 20% fra Sjælland og hele 16% fra Fyn, hvilket hænger sammen med det akademiske miljø omkring Odense katedralskole).

Materialesamlingen, der oprindeligt var forfatterens arbejdsredskab, er en stor hjælp til dem, der måske ønsker at finde prædikener, der eksempelvis omtaler »den franske revolution« (17 ialt), »latinskoler og disses lærere« (13) og »handel, industri, søfart« (32 – vi er i den florisante tidsalder).

I hvert afsnit og underafsnit gennemgår forfatteren et antal præsters syn på de opstillede emner, og det fremgår tydeligt, at der er mange gengangere eller særligt markante prædikanter som f.eks. Balthasar Münter ved St. Petri kirke, Kbh., Andreas Wöldike ved Vallø og Nicolai Edinger Balle, Sjællands biskop og hofpræst. Ofte hænger det sammen med hvor vigtig den pågældendes gejstlige embede er, men landsbypræster er rigt repræsenteret. Som eksempel kan nævnes den meget aktive præst ved Bringstrup-Sigersted ved Ringsted, Seyer Mahling Beyer.

Hvad mente så præsterne om samfundet i 1700-tallets sidste fjerdedel? Der findes naturligvis nuancerede synspunkter, men generelt var de glade for den oplyste enevælde og for arvekongedømmet. De mente embedsmændene var til stor nytte for samfundet, men advarede mod embedsmisbrug. De gik ind for frihed og lighed, men det var frihed til at handle, som man burde ifølge loven og almen moral, og det var lige ret til at bruge ens medfødte

evner. Derimod afviste kirken økonomisk lighed og frihed til at gøre hvad man ville (tøjlesløshed brugtes ofte i gejstlig tale).

Befolkningen måtte acceptere standsforskelle som både noget naturbegrundet og som samfundsmæssigt nødvendigt. Social mobilitet accepteres (mange gejstlige kom jo selv fra lavere stænder), mens adelen kun var berettiget til sine fortrin i form af ædle handlinger, hvilket faktisk i sin yderste konsekvens kunne begrunde en afskaffelse af standen. Gejstligheden var som helhed tilfreds med landboreformerne og glædede sig over, at bønderne nu var blevet selvejere og ikke fæstere (slaver). At husmændene stadigvæk havde det hårdt, vidste man godt, men det blev kun yderst sjældent taget op i prædikener.

Med hensyn til prædikenernes kildeværdi må det slås fast, at der har været åbenlyse grænser for, hvad en prædikant kunne sige fra prædikestolen. I visse landdistrikter var præsten både afhængig af bønderne og af godsejeren, der ofte havde udnævnt ham til embedet. Åbenlys kritik af kongemagten og den enevældige stat, hvis embedsmand både præst, provst og bisp var en del af, var yderst sjælden. Der er en tendens til, at det ofte er gejstlige ved f.eks. en katedralskole eller latinskole, der kommer med den største kritik. Endelig er mange af talerne holdt i en bestemt anledning, f.eks. en ligprædiken eller en tale i anledning af kongens fødselsdag, hvorfor kritik i sagens natur ville virke malplaceret. Hvad de mange lærde, gejstlige egentlig mente, og om de kunne stå inde for, hvad de sagde, får vi næppe nogen sinde at vide, men Michael Bregnsbo har med sin bog givet et både spændende og interessant bidrag til periodens social- og idehistorie og det fra en ny synsvinkel.

Kai Verner Nielsen

Antonio Gramsci (1891-1937)
(Det Kongelige Biblioteks billedsamling)

Tanker i en fængselscelle

en anmeldelse

Af Mikael Jalving, Cand. phil.

Gert Sørensen, *Gramsci og den moderne verden – eller spørgsmålet om praxisfilosofiens autonomi*, Museum Tusulanums Forlag 1993, 520 s., 280 kr.

Der var noget heroisk over denne Gramsci, som han sad dér i sin fængselscelle, sygdomsplaget og isoleret, og skrev om den moderne verden udenfor, fortæller Gert Sørensen i sin nyligt udkomne mursten (og disputats) om den italienske samfundsteoretiker, kulturfilosof og kommunist Antonio Gramsci (1891-1937). Niogtyve stihæfter blev det til, fyldt med kragetæer, som Sørensen har læst og genlæst og iøvrigt udgivet i udvalg på dansk som *Gramscis Fængselsoptegnelser* (1991), og altså nu har behandlet på grundig manér i nærværende værk, *Gramsci og den moderne verden* med den lidt løjerlige undertitel – eller spørgsmålet om praxisfilosofiens autonomi. Den vender vi tilbage til, først nu lidt om manden selv.

Gramsci fødtes på Sardinien, hvorfra han efter afsluttet studentereksamen drog til fabriksbyen Torino i Norditalien for at påbegynde, hvad der skulle blive meget spredte studier ved byens universitet. Det var nemlig den politiske journalistik og samtiden, der havde og fik hans interesse. Med øboens baggrund, blikket for alt det nye i det store fremmede, vogtede og så Gramsci, hvad byboere og omgangskredsen måske ikke så, forandringen, næsten fra dag til dag og forskellen på land og by, rig og fattig. Han var den vågne bondeknoлд, der ret hurtigt blev kommunist, ung, markant og intellektuel.

Den russiske revolution i 1917 kom da til at spille en hovedrolle i Gramscis tidlige

politiske orientering. Sammen med ligesindede var han med til at give parolen »at gøre som i Rusland« stemme i diverse aviser og tidsskrifter i et agitatorisk opbyggeligt øjemed, der kulminerede med støtten til metalarbejdernes strejke på og besættelse af Fiat-fabrikkerne i Torino 1919-20. Strejken indebar faktisk en midlertidig, taktisk sejr for den fabrikrådsbevægelse, aktivisterne i kampens hede dannede efter sovjetisk forbillede, men industrialisternes modtræk fulgte kort efter i form af en tættere organisering virksomhedsejerne imellem, for som en ledende industrimagnat udtrykte det, »så ville fremtiden komme til at tilhøre de organiserede klasser«, hvad Mussolini både vidste og viste.

De italienske kommunister slog aldrig rigtig igennem, dertil var den fungerende parlamentarisme for bredt funderet i netværk af partiers og personers indflydelse og kontakter. Hvad kommunisterne, og senere fascisterne, anså for en lille forsamling kynikeres selviske spil og manipulation med magten, forsvarede særdeles effektivt af flertallet som det fælles bedste, ihvert fald indtil Verdenskrigen greb forstyrrende ind i den italienske balance, og Mussolini kunne mobilisere de hjemvendte og skuffede soldater for sin vanvittige sag. Gramsci derimod, sattes bag lås og slå fra 1926, og det blev i dette påvirkningsmæssige tomrum, optegnelserne forfattedes.

I cellen blev der tid til at tænke, og det er med en forbløffende målrettethed og beslutsomhed, emner planlægges og omtales forud i breve til bl.a. søsteren. Gramscis sjæl må have virket på en trang til åndelig overlevelse, ikke blot politisk og filosofisk, men personligt, ellers tager den-

ne disciplinerede produktion sig ud som ikke så lidt af en flugt fra virkeligheden, som et desperat forsøg på at tænke tremmerne væk. Gramsci skrev. Tiden gik. I 1937 er det slut. Hvad var det, han ville sige?

Ifølge Gert Sørensen bestod bestræbelserne i noget så ambitiøst som dette at begribe den moderne verdens kompleksitet ud fra fire hovedkilder: industrialiseringen, den franske jacobinisme, Hegel og Machiavelli. Andre kilder hører med, først og fremmest Karl Marx og Benedetto Croce,¹ men Gramsci tog fat omkring disse knudepunkter på historiens lange linier, hvilket gør det altsammen aktuelt for de, der tør kigge de store navne over skuldrene, altså spørge klassikerne til råds.

Gramsci stillede mange spørgsmål, langt flere end han kunne svare på. Hvorfor så verden ud som den gjorde? Industrialiseringen havde ommøbleret det europæiske rum i definatorisk forstand, ligesom den franske revolution havde sat fuldstændig nye krav og fordringer på dagsordenen. Verdsriggørelsen var utænkkelig uden renæssancetænkningen Machiavellis stringente forsvar for den moderne fyrste, mens Gramscis eget kommunistiske standpunkt stod i gæld til Hegels tese om »den etiske stat«, der indeholdt en afgørende større målsætning end det 18. århundredes naturretsfilosoffers, som byggede på rettigheder og friheder; i den etiske stat eksisterede således et stof eller en ånd på den anden side af det enkelte menneske, sådan at kollektivet plantede noget at være fælles om, en *praksis*, en sammenslutning, en organisme, og anliggendet blev derfor, som Sørensen skriver om Gramscis, »at udvide staten og tænke denne udvidelse, fordi staten grundlæggende havde den opgave at opdrage sine undersåtter til frihed«. Kommunismens låntagning i denne statskonservatisme ligger lige for.

Just mangelen på fællesskab var for Gramsci at se den største anstødssten ved det italienske samfund og dets nyere historie. Landets forholdsvis sene samling i 1860'erne (*il risorgimento*) havde kun tilført konflikten mellem de nordlige og sydlige områder nyt sprængstof, og den af venstrekræfterne efterlyste jordreform udeblev. Resultatet var en samling uden folkelighed eller broderskab og en styring, der lod stå til overfor monarkiets status og den gennem generationer nedfældede aristokratiske elite. Og paven forblev en magtfaktor. Her søgte Gramsci at skitsere »tabernes historie« – antihistorien – i hans øjne, flertallets, hvis håb og ønsker stod i modsætning til Risorgimentoets dekadence og svage sociale mobilisering, en doven styreform, der lagde sig tungt over det italienske samfund og heller ikke formåede at dæmme op for fascismen, da den kom marcherende. Det afgjort moderne i det 19. århundrede – det være sig tankerne bag de franske omvæltninger – havde så at sige passeret Italien uden virkning, således at støvlelandets politiske kurs uforstyrret kunne fortsætte i mere moderate baner, thi her vandt »girondinerne«², ikke »jacobinerne«, blandt hvilke Gramsci regnede sig selv.

Det er på dette tidspunkt, optegnelserne suppleres med nogle mere fremadrettede spekulationer samlet i et af de sidste hæfter fra 1934. Emnet er Amerika, der tjente både som trussel og fascination. Amerikanismen måtte beskrives som dynamoen for det moderne i det 20. århundrede, et rygende værksted udspyende stadig flere produkter og stadig mere velfærd ikraft af nye produktions- og arbejdsmetoder med Fords industrier som et nærmest arketyppisk eksempel. Nyt maskineri samt højere lønninger karakteriserede i Gramscis vurdering »den største kollektive indsats i historien for at skabe en ny type

1) Italiensk filosof og politiker. Har fremsat æstetiske, etiske og historiefilosofiske teorier, levede 1866-1952.

2) Den moderate fløj af politikere under den franske revolution, slået ned og for en stor dels vedkommende guillotineret af jacobinerne i 1793. Ledende blandt girondinerne var Brissot, Vergniaud, Condorcet, Roland.

arbejder og menneske« – og så var der ikke sagt for lidt. Profetien om Amerikas fredelige, men uhyre virksomme udradering af den revolutionære modpol, som Lenins Rusland havde været for Gramsci i den håbefulde ungdom, lurede nu lige om hjørnet. Alligevel tøvede Gramsci en kende, godtgør Sørensen. Hvis fremtiden lå for fødderne af Amerika, var det kun som en begyndelse. Troen på effektivitet kunne jo nemt svinge over i fascisme, sådan kan man ihvert fald godt læse Gramscis forbehold, der vokser ud af hans fornemmelse af at stå overfor noget nyt og moderne, USA i kapitalismens støbeske.

Præsentationen af Gramscis tankeverden bliver meget let en rodet forestilling. Gert Sørensen kæmper i sin afhandling et bravt slag, men nogen enhed fremkommer ej. Gramsci tænkte i fragmenter og støbte som sådan slet ikke nogen -isme eller videnskab. Filosofien, som han navngav »praxisfilosofien« efter Italiens første egentlige marxistiske intellektuelle, Antonio Labriolas lignende projekt fra det sidste tiår af 1800-tallet, var snarere en impressionistisk verdensanskuelse, altså et slags »punkt-studium« båret af en stribe fortolkninger af tidligere teorier og filosoffer. I fængslet søgte Gramsci dybere end de utallige internt partikommunistiske og taktiske debatter fra ungdomsårene for at gå på undersøgelse i historien og hos skelsættende tænkere, drevet frem af håbet om en filosofi eller politik, der kunne virke i praksis. Ikke håbet, men dén politik, endes han aldrig med modspilleren Benedetto Croce om. Croce, der som frafalden marxist og gennem sine tidlige og anerkendte skrifter imod marxismens og materialismens påståede »videnskabelighed«,

forsvarede parlamentarismens forgrenede alliancer og det herskende liberalt-moderate Italien, fik da status som praxisfilosofiens umiddelbare skydeskive. Det skete på trods af, at forskellen mellem de to tænkere måske ikke var så stor, og skønt Gramsci bevægede sig væk fra Lenin, Bucharin (1888-1938) og Stalin, og faktisk til sidst hentede inspiration hos en parlamenttilhænger som Max Weber.³

Jeg kan dog ikke lade være med at stille det spørgsmål, om ikke Croce egentlig havde en bedre forståelse for de menneskelige omkostninger ved at tænke i systemer end Gramsci, hvis fjende nr. ét forblev at være *de moderate*, de, om ikke indifferante, så knapt så udtalte, de, der tænkte i reformer fremfor revolutioner: politikerne Cavour (1810-61) og Giolitti (1842-1928) – Croce – versus aktivisterne Mazzini og Garibaldi⁴ og det franske symbol Robespierre, som hundrede år forinden også havde villet alt eller intet.

Mit spørgsmål skal imidlertid ikke skygge for det interessante ved – med Gert Sørensen som guide – at følge Antonio Gramscis indsigter i den moderne verdens tilblivelse og karakteristika. Nok havde han gået i den kommunistiske traditions skole, men han sov ikke i timen. Det er ikke mindst derfor, han vækker opsigt. Beskyldt blev han for ikke at kunne drage en endelig slutning på alle sine optegnelser, men retorisk kunne han, hvis muligt, have svaret den dag idag med spørgsmålet, om det virkelig er så vigtigt at kunne konkludere. Det spændende bestod for Gramsci i det at fremsætte spørgsmål til cellens – verdens – indretning. Deri tankens autonomi og deri Gramscis frihed trods fysisk indespæring og kropslig nedslidning.

Mikael Jalving

3) Tysk sociolog, især kendt for sine studier over forholdet mellem religion og økonomi. Talsmand for et demokratisk Tyskland, levede 1864-1920.

4) Garibaldi (1807-82) og Mazzini (1805-72) var italienske frihedshelte op til Samlingen. Garibaldi måske mest kendt for sine friskare mænd, »rødsjorterne«, Mazzini for sin rejning af oprøret på Sardinien 1860. Begge i udpræget grad handlingens mænd.

Ved vejs ende III

Af arkivarvikar, cand. mag. Jørgen Mikkelsen, Rigsarkivet

»Hver Djævel regierer sin Tid.« Med disse ord indledte kancellisten J. Chr. Hedegaard i 1796 en artikel i tidsskriftet »Iris og Hebe«. Den djævelskab, han havde i tankerne, var rejsebeskrivelser. Hedegaard havde nu ikke til hensigt at bekæmpe de djævelske kræfter, tværtimod. Artiklen, der udviklede sig til en føljeton, beskriver nemlig en rejse fra København til Vejle. Historien nød åbenbart stor popularitet, for tre år senere blev den genudgivet i bogform. Og i 1918 så værket for tredje gang dagens lys – nu forsynet med et forord af Julius Clausen.

Ligesom flere andre af samtidens danske skribenter – såsom Ewald og Baggesen – stod Hedegaard i dyb gæld til den engelske forfatter Lawrence Sterne, der i 1768 havde udgivet »A Sentimental Journey by Mr. Yorick«. I overensstemmelse med Sterne lagde Hedegaard mere vægt på at formidle de indre oplevelser, som rejsen gav anledning til, end at fortælle om seværdigheder. Bogen er derfor fyldt med digressioner, men stilen er elegant og underholdende, omend mange læsere i dag nok vil finde den temmeligt anstrengt. Med til stilen hører minutøse beskrivelser af samtaler og pudsig tildragelser under rejsen. Ganske vist kan læseren aldrig helt vide sig sikker på, hvor grænsen går mellem det faktuelle og det fiktive. Men med lidt forsigtighed turde

det alligevel være muligt at udlede en hel del om rejsevilkårene i slutningen af 1700-tallet. Ikke mindst om spise- og overnattingsstederne, der gennemgående får meget pæne ord med på vejen.

En af de mest interessante personer, Hedegaard mødte på sin tur, var en italiener, der steg på vognen mellem Odense og Strib. Han solgte kobbergenstande på markeder og ved herregårde på Sjælland og Fyn og i store dele af Jylland. Dermed tilhørte han den gruppe af mellem- og sydeuropæiske småhåndværkere og kræmmere, der satte et ret stort præg på danske markeder i 1700-årene.

Og til slut en lille historie, der siger noget om den almindelige holdning til en af de mest ringeagtede grupper i den danske befolkning. Under et kraftigt regnskyl i Fredericia var forfatteren søgt inden for i et lille hus, der var beboet af en mand »med en ulden Hue paa Hovedet«. Hedegaard bad gentagne gange om at få værtens navn, men manden nøjedes med at sige, at han var en »ærlig Mand«, der ernærede sig »paa en redelig Maade«. »Da jeg var kommet hjem og sad ved Aftensmaaltidet, fortalte jeg mit Regn-Eventyr. Man skoggerloe. C. sagde, han vilde herefter ikke drikke af Glas med mig. – Det var nemlig Byens Natmand ... som havde været min interims Vært.«

Jørgen Mikkelsen